

Kiss Benedek

Élettöredékek

A híres-hírhedt Szvétek-kollégiumban

1957 szeptemberétől nemcsak gimnazista lettem Kalocsán, hanem kollégista is. Kiskőrösig busszal mentem (10 km), onnan egy vicinális szárnyvonal vitt Kalocsára (26-27 km). Ez egy óvilági szerkentyű volt, sebességét illetően szinte lehetett ugrani róla szilvát szedni. Az állomás a híres kalocsai módon lett kipingálva, s onnan jó hosszú út vezetett a városba, a székesegyháznál kanyarodott el a város felé. Mintegy másfél kilométerre volt tőle a kollégium. A cuccokat cipelve nem is volt könnyű. (Innen a rövidebb úton majdnem egy kilométerre volt a gimnáziumunk, a Fő utca felé kerülve viszont több volt az másfél kilométernél is.)

Mikor megérkeztem a kollégiumba (az elsők között), lejelentkeztem az igazgatói irodában, kijelölték az emeleti folyosón a bádóg öltözőszekrényemet, s megmutatták a földszinten a tanszobámat és a tanulóasztalkámat is. Hamar átláttam, hogy a mintegy száz fő kollégistának harmincegynéhányas osztásban a földszinten három tanulószobája van, s az emeleten ugyanígy három nagy hálóterme, s ott nemcsak az öltözőszekrényeink vannak, de a tágas mosdó és fürdőszoba is. Mind a két szinten természetesen szükség szerint vécék. A földszint alatt egy szinten óriási, úgynevezett „társalgóterem” kapott helyet, kettő pingpongasztalal, zongorával és sakk- és olvasóasztalkákkal. S mellette volt kijelölve a szülői engedéllyel rendelkező felsősöknek a „bagós hely”. Mikor ezt áttekintettem, kimentem az udvarra. Elöl volt a szintén tekintélyes előkert, a kijáratnál kijelölt napos asztalkánál lehetett bejutni az épületbe. Két oldalról nagy és dús tiszafák álltak tujával, gyeppel, nyírott bokrokkal. Átellenben, az épület hátoldalán lévő ajtó a nagy udvarra nyílt, ami valóban nagy volt, az előtérben röplabdapályával; a jobb szélén az étkező és a konyha, baloldalt pedig egy valóságos futballpálya zárta le a teret. Ennek bejáratánál fal volt, mellette nyári zuhanyzó. Az udvar végét egy többholdas, saját konyhakert zárta le, diófákkal. Mit mondjak? Mindjárt látnom kellett, hogy az iskolaváros egyik legszebb helyére kerültem. Azt is megtudtam hamarosan, hogy ettől az évtől kezdve nem laknak itt képzősök, lévén, hogy a Tanítóképzőt megszüntették.

Mikor összejött mindenki, a tanulószobákba (zömmel évfolyamok szerint) elosztottak bennünket. Minden tanulószobának külön nevelőtanára volt, s mellette a felsőbb évfolyamokból kijelölt jó tanuló diák felelőse. Ő, mint a katedrán, szemben ült a terem tagságával, s szinte mindenért felelt, de joga is volt büntetni, ha úgy adódott. (Például kiküldhette a tanulókat a teremből, ha zavarták a foglalkozást.) Ugyanígy volt a hálótermeknél is. A tanulótermek tagsága tovább oszlott

öt-hat fős tanulócsoportokra, melyek élén a csoportvezető állt, szintén felelősséggel. Egy ilyen csoport főnökének neveztek ki mindjárt engem is, s a gimnázium befejeztéig ezek a csoportok együtt is maradtak. Három órát tartottak délután a szilenciumok, annak a végén pedig a csoportok tagjainak kikérdezése folyt a tananyagokról – ezt a csoportvezető végezte. S még nem volt vége – a kikérdezések után a tanulószoba felelőse napi értékelést tartott annak alapján, ahogy a csoportvezetők beszámoltak. Volt egy nagy táblázat a tanulószoba felelőse mögött, ahol mindenkinek mindenkor feleletét vezetni kellett, s rögtön átlátható lett az összes eredmény, az összes kapott jegy. Általában a nevelőtanár is (aki nem mindig volt jelen) elmondta a magáét napzárólag – mindenki mindent értékelt. Mert ezen túl voltak az egész tagság előtt a heti értékelések, havi értékelések és félévi értékelések is – ezt az igazgató úr tartotta. (S nekünk ilyenkor, míg jött végre, énekszóval kellett várnunk, s egyik alapnótánk volt egy népdal átköltése, aminek a vége az volt, hogy: „én is olyan árva vagyok, / mert be vagyok / riglizve / a kalocsai / Szvétek Sanyi / él-Kol-lé-giu-mába.” (Vagyis teljeskörűen ki volt alakítva az önkormányzatiság.)

S hogy mit is jelentett „beriglizve” lenni, azt én az első napon megtapasztaltam. Már túl voltunk az esti tisztálkodáson, a hálószoba-felelősök ellenőrizték a kijelölt sodronyos ágyak elfoglalását, villanyoltás előtt voltunk, mikor jó hangosan úgy köszöntem el a társaimtól, hogy „mindenkinek Jucikát kívánok!” Nem vettem észre, hogy közben bejött a diri takarodót ellenőrizni: „Ki volt az a vicces legény?” – kérdezte fennszóval, mert csönd támadt. Persze jelentkeznem kellett. „Kiss Benedek, ha ilyen bölcs vagy, holnap jelentkezel az igazgatói irodámban!” S tíz percre el kellett hagynom a hálótermet. Ez mindig így volt, „kihallgatás” követte, ha valakit valami rendellenességen, csínyen rajtakaptak, s a napos tanuló beírta a napos könyvbe. Egy-két hétre elveszik a kimenőjét, vagyis az iskolán kívül sehová se mehet, s önkéntes jótéti szolgálatokkal kell a bűnbocsánatot kiérdemelnie. S ezután négy éven át úgy esett, hogy szinte többet voltam „beriglizve”, mint szabadlábon. Valahogy mindig kilógtam a sorból. Pedig ez érintette a havi egyszeri hazautazást is, vagyis az „eltávozást”, s bizony az is előfordult, hogy a szeptemberi bevonulás után csak karácsonykor mehettem haza. Szvétek igazgató úr egyébként, aki nagy pszichológus volt (legalábbis annak tartották), többször kísérletezett velem: megpróbált kinevezni bizonyos felelősségteljesebb közösségi posztokra, de rövid idő alatt mindenről le kellett váltania. (Kivéve a csoportvezetést). Harmadikban például az intézet kultúrfelelős-helyettesévé választottak, s az én felügyeletem alá tartozott a stúdió kezelése – ugyanis a folyosókat kábelekkal behálózva egy intézeti „rádiót” alakítottak ki, amit egy stúdiószobából lehetett működtetni. Ez volt az én dolgom. Sok hanglemeze volt a kollégiumnak, s többek között a hat órai ébresztőkor és az esti tíz órai takarodó előtt megfelelő lemezeket kellett forgatnom. De alkalmanként más műsorok is mentek. A stúdiószoba éppen szomszédos volt az akkori hálótermemmel, s takarodó után kilopóztam, s fülhallgatóval lemezeket hallgattam. (Hol volt még akkor zsebrádió!) Egy alkalommal aztán lépteket hallottam a folyosón – megint csak a diri járt ellenőrző körútján, s meglátva az ablakon keresztül a villanyfényt, persze, hogy benyitott. – „Kiss Benedek! Már megint te?!” – mondta (vagy valami

hasonlófélet). Erről is le kellett, hogy váltsanak (pedig ezt nagyon élveztem), s jött az újabb kimenőmegvonás. Ebben a hálóban egyébként nagyon jól éreztem magam, mert az épület sarokrésze volt, s általában nyitott ablakoknál aludtunk. Az én priccsem a középső ablak előtt állt, s lefekvés után sokáig hallgathattam az udvaron az ablak alatt álló három nyurga jegenyefa susogását. Ezek olyanok voltak – úgy gondoltam –, mint otthon a kiskacsák sipákolásai. A ritkás kabóca-ciripelést is elnyomták, és szép álomba ringattak.

Különben mindig mindent ellenőriztek. Reggeli előtt fel kellett sorakoznunk az étkezőnél, s a diri személyesen nézte végig a cipőinket, bakancsainkat, s ha valamelyik nem ragyogott, visszaküldték a tulajdonosát cipőt pucolni, s az egész tagság közben kint várt. A vasárnap délelőtti szemlén nemcsak az öltözészekrények rendjét ellenőrizték (s gyakran az egész tartalmát kiborították), hanem a heti értékeléshez hozzátartozott a hajellenőrzés is – az igazgató úr körbejárt, s akinek hosszú volt a haja vagy nem tetszett a frizurája, azt a teremfelelőssel felíratta, s annak (bemutatás terhe mellett) fodrászhoz kellett mennie. És még mi mindent ellenőriztek! Természetesnek vettük, hogy az intézetben alaposan megszervezett spiclirendszer is működik, s vannak a valamiért kivételezettek, a „kedvencek”. (Én például kétszer is szenvedője voltam ennek. Egy alkalommal télen, a heti fürdésnél, miközben pucéran az izzó kályha körül várakoztunk, nekilökött az egyik „kedvenc” a kályhának, s a fenekem egyik fele hólyagossá égett. Persze mindjárt bekenték, bekötötték, de egyéb következménye nem lett. Máskor meg – ugyancsak télen – a szilenciumi szünet végén mentünk befelé a havas udvarról, amikor egy hátulról dobott kemény hógolyó elöl, ahogy elrántottam a fejemet, nekivágtam az ajtó sarkát borító vaspántnak, s az egyik fogam kettőbe tört. Egész fiatalságomat aztán ronda csonka foggal kellett leélnem, s a bűnös akkor is csak egy enyhe szóbeli „dádát” kapott.) A kollégium napirendjét a névsor szerint következően ügyeletes napos vezényelte le, karszalagot viselt, s ő is „büntetett”. Napzárásul pedig a folyamatosan vezetett központi naplóban össze kellett foglalnia a nap történéseit, s bele kellett írnia a felelősök által beíratott „reniteneket”, akiknek aztán másnap igazgatói kihallgatásra kellett menniük. Ez pedig jelentett a hosszabb-rövidebb kimenőmegvonással.

Hiába, ez jelentette, hogy „élkollégium” vagyunk. Igazgatónk, Szvétek Sándor volt ugyanis az ország összes középiskolájának a főnöke, s gyakran látogattak bennünket minden felől összehívott kollégiumi igazgatók, sőt minisztériumi emberek. Emiatt aztán kirakatban voltunk, s ilyenkor különösen úgy kellett működnie mindennek, mint egy óraműnek.

Amellett, hogy újságok jártak a társalgóba, s ezekről hetente sajtóórákat tartottak, voltak heti zenehallgatási összejövetelek is, ahol a kultúros, a Kiss Feri lemezeket forgatott, s közben énekelnünk is kellett. Ezt szerettük. (Szinte napi rendszerességgel vonultak egyébként előttünk az úton a gyakorlatozó katonák, s ők is teli torokból nótáztak, kedvenc daluk így kezdődött: Budapesten hagytam én a szívem...)

Kiss Feri különös színfolt volt: pesti. Horváth Mihály téri születésű, s ezt a helyet én ismertem, sőt aludtam is ott, mert ott is lakott anyámnak egy ismerőse.

Eggyel felettünk járt, az elején sok baj volt vele, s tanulmányilag is a hátsó fertályba tartozott, aztán egyszer csak megemberelte magát, megváltozott, s szinte nem tudott más jegyet hozni, mint jelest. Marx Tőkét olvasta és politikai gazdaságtan szakkört vezetett, ő volt fő embere a zenekedvelők körének is. A vasárnapi közös zenehallgatásokon ő forgatta a lemezeket, s általa lett kedvencünk Suppétól a Könnyűlovasság indulója, Liszt Ferentől a Le Prelude, no meg Csajkovszkij B-moll zongoraversenye. Apjától, aki ötvenhatban Amerikába disszidált, csomagokat kapott, amikben többek között mindenféle színű golyóstollak is voltak, s leginkább azt irigyeltük tőle. A kollégiumi ballagásukon – mert ezt a kollégiumban is megrendeztük – én búcsúztattam, s az „emlékcédulácskán” egy nagyon megkapó fiatalkori József Attila-idézetet írtam neki: „Hiába füröszöd önmagadban – csak másban moshatod meg arcodat.” Úgy vettem észre, nemigen örült neki, talán célzatosságot sejtett benne.

Én legtöbb szabadidőmet a futballpályán töltöttem, s jó időben, ha jól kimelegedtem, isteni élmény volt a szabadtéri zuhanyozóban a lehűtőzés. (De a röplabdapálya is állandóan foglalt volt.)

Tanulócsoportomban öten (egyszer hatan) voltunk, közéjük tartozott Énisz Péter is, aki legjobb barátom volt kezdetek óta, nemcsak az iskolában, hanem a kollégiumi tanulóban is egymás mellett ültünk, jó tanuló volt ő is. Nyaranta szinte mindig náluk töltöttem Hartán (s a Duna-parton, strandon) jó pár napot. Ellenkező előjelű volt a dunapataji Bak Pista, akivel – igazgatói és szülői felkérésre is egyben – bármennyit foglalkoztam, állandóan lehúzta a csoportátlagot – mert ezt is mérték. Náluk is gyakran megfordultam, egy alkalommal egy emlékezetes disznóölésen is. Pistának valószínűleg erős gátlása, fóbiája volt, s a diri – ezt a méltányosságot nagyon becsültem – megmondta az anyjának, hogyha én nem vagyok mellette, soha az életben le nem érettségizett volna. (Ugyanakkor csodálatos a világ: nagy nehezen felvették mezőgazdasági főiskolára, ahol jeles lett, a végén doktorált, s végül Szabadszállás „örökös” polgármestere lett belőle. Párniczki János is csoporttársam és jó barátom volt, s ők is meghívtak egy alkalommal disznótorra, mint ahogy Wiedner Stefi barátom is, aki meg császártöltési sváb családból származott.) De olyan benső barátom, mint Énisz Péter, egy volt még az osztályunkban: Racsmány Mihály – ő nem volt kollégista, Foktőről járt be, és szintén nagyon jó fejű gyerek volt. Vele is voltunk kölcsönösen egymás szülőházában, s máig tartósan megmaradt kapcsolatunk. Ő meg besenyő származásának tudta magát. Igaz, Bátyát viszont, ahonnan szintén sok bejárónk volt, főként rácok és sokácok lakták. De ez semmi problémát nem jelentett.

A csoportok tanulmányi versenye mellett – miért is ne? – a tanulótermek között is verseny dúlt, de ez összetett volt, beletartozott többek között a „kultúrharc” is. S ekkor, bármennyire rossz fiú is voltam addig, megnőtt az ázsióm: nemcsak a szavalóversenyt nyertem meg elsőben (Petőfitől az Egy gondolat bánt engemet című verset mondtam), de az irodalmi verseny első három helyét is három verssel, s ezt mind komoly pontszámmal díjazták. (Hunyadi volt a kollégium „védőszentje” és névadója, s az első díjas versemet is róla írtam, ami írójának a gimnáziumi bírálóbizottság – jeligés pályázat lévén – „szép jövőt” jósolt. De ide kívánczok a kollégium Hunyaditól vett jelmondata is, amit sokszor idéztek

nekünk: „Nem a szavak teszik vitézzé az embert – a csatasorban ismerszik meg, ki mit ér.” Ez igazán a szívemhez szólt.

Többen úgy véltük, hogy a kollégium legvidámabb kompániája az engedéllyel dohányzók szűk csoportja. Így mindenki próbált „zugbagósból” legálissá válni, vagyis szülői engedélyt beszerezni. A zugbagósok tábora az engedélyezetteknel jóval népesebb volt persze, én is hozzájuk tartoztam. Mint ilyenek, az iskolából hazafelé menvén, a Fő utcai sarki trafikban szereztük be a szívnivalónkat. (Ma már hihetetlennek tűnik: darabszámra, ötösével, hatosával vettük a cigarettát – Kossuthot, Munkást –, mert pénzünk sem volt, s attól is féltünk, hogy megtalálják nálunk.) Én tudtam, Édesanyámnak hóttig rimánkodhatok, nem kapok tőle engedélyt. Eszembe jutott viszont, hogy apám is van, s kimódoltam, hogy az 1959-es téli szünetben pár napot nála tölthessek Diósdon. Ahogy gondoltam: szó nélkül aláírta az engedélyt, sőt azzal is megtoldotta, hogy ő ebben a korban már rég pipázott. Így lettem tagja a kivételezett szektának, bár igazi bódultságot csak zugbagós koromban, a WC-ben éreztem az első slukkok után. Persze, előbb-utóbb meg kellett tudnia édesanyámnak is, aki felháborodásában majd kitért a hitéből, találkozáskor a ténnyel. (Annyira, hogy egész életében, később is, amikor találkoztunk, az első szavai azok voltak, hogy: Miért nem dobod már el azt a bűdös cigarettát, kisfiam?) De máig nem tudtam abbahagyni.

Nemcsak tanultunk és szórakoztunk a koleszban, hanem a többholdas konyhakertet is mi műveltük. Minden tanulócsoporthoz volt egy parcellája, ahol mi magunk termeltük meg a konyha legkülönbözőbb zöldségszükségletét. Ezt szívesen csináltuk, hiszen otthon is végeztünk legtöbbször hasonló munkát, s nem is sok időnket vette el. Ugyanakkor nekem ehhez is kapcsolódik egy nevezetes történetem. A kertben volt néhány diófa, s amikor beérett, egy alkalommal beosontam, fölmásztam az egyik fára, és jóízűen ropogtattam a diót. Igen ám, de egyszer észrevettem, hogy a „diri” is sétál be a kertbe, mégpedig úgy, hogy megállt az én fám alatt, pedig igencsak nagy volt a kert. Meg sem mertem moccanni, s ő is csendben álldogált. Aztán egy idő után – nekem végtelenségnek tűnt – ahogy jött, visszasétált a nagy udvarba. Fellélegeztem, gyorsan én is elhagytam a kertet, s meg voltam győződve róla, hogy tudta, hogy a fán vagyok. A gyümölcsöt „kókányolni” ugyanis szintén tilos volt. Nagyon jólesett, hogy nem csinált belőle ügyet, hogy ilyen is tudott lenni.

Emlékezetes, hogy egy alkalommal, mikor hónap végi eltávozásra mentem haza, a Csengődi úton a kis Cica-Bús gyerekek „csokolomot” köszöntek nekem, öt-hat évesek lehetettek, én meg másodikos. Nagyon megdöbbsentem. Így múlik felettem az idő? Igaz, a drapp lódenkabátomban voltam, ami nagyon elegáns volt, bár anyám használtan, „kéz alól”, egy akkor szokásos amerikai IKA csomagból vette. Aztán otthon újabb meglepetés várt: édesanyám – szintén kéz alól – vett nekem egy gyönyörű orosz kerékpárt – az itt lévő szovjet katonák is üzleteltek. Aztán úgy esett, hogy visszafelé a hajnali buszt lekéstem. Elő hát a biciklit, s irány Kiskőrös. Ott betettem a kerékpárt a Kósáékhoz, s rohantam az állomásra. De a vonatot is lekéstem. Mit csináljak? A következő vonat csak jóval később ment. Vissza hát a kerékpárért, s a rossz makadámúton áttekertem Kalocsára. A tíz órakor kezdődő tanórát már el is értem, s büntetést se kaptam.

A biciklit a többi mellé – másnak is volt – Pista bácsi, a mindenes ember betette a raktárhelyiségbe.

Attól kezdve kerékpáron jártam haza. A csomagomat föl tudtam szerelni a csomagtartóra. Két utam is volt. Először a kezdeti, Kiskőrösön át vezető úton mentem, aztán kipróbáltam egy másik irányt: Harta, Dunatető felé. Itt el kellett mennem az Állampusztai Rabintézet és Rabgazdálkodás mellett, s csak jóval később tudtam meg, hogy Buda Ferenc barátom ötvenhatos versei miatt éppen akkor itt volt fogoly. A pusztán a börtön víztornya sok kilométerről is látszott.

Ami a lekésést illeti, nemcsak a kalocsai visszautat késtem le egyszer, hanem az első, karácsonyi, téli szünetre való hazautazáskor Kiskőrösön az akasztói buszt is. Mire ugyanis vicinálisunk bedöcögött az állomásra, az előle induló esti busz már elment. Sötét volt már, esett a hó. Mit csináljak? Még aznap este haza szerettem volna jutni, s így nem akartam a Kósáéknál aludni. Eszembe jutott, hogy korábbi tornatanáromat, Pelsóci Gyulát, aki edzőként betett a „nagycsapatba”, Kiskőrösre helyezték közben járási úttörőfőnököknek. (Az egyetlen igazi, lelkileg elkötelezett kommunistának ismertem, s a későbbiekben bár sokat vitakoztunk, haláláig egyik legközelebbi barátom lett. Ráadásul Akasztóra nősült, s felesége, Iványi Ica jó haver volt, anyámnak is, régi barát családból.) Bebaktattam a városközpontba, s addig érdeklődtem, míg megtudtam, hol laknak. Nagy szemeket meresztettek, ahogy megláttak (Ica már ágyban feküdt), s különösen, mikor azt kértem, Gyula vinne-e haza motorral, mert motorkerékpárral járt. Kész helyzet volt, a drága Gyula „ejnye-bejnyézett” kicsit, aztán berúgta a masinát, s a hősésben hazafuvarozott.

Akkor nyáron megkezdődött hosszabb, notórius csavargásaim korszaka is. Édesanyám ugyanis nagy önállóságra nevelt, ő is ilyen természetű volt, s hozzájárult, hogy kerékpáron utazva látogassam meg nagybátyámékat Tapolcán. Előbb pár napot Hartán, Énisz Péter barátoméknál töltöttem – szülei is nagyon kedves, szerethető emberek voltak –, s egy hajnalban innen indultam útnak. A Dunaföldvár – Simontornya – Enying útvonalon mentem, rossz makadámúton, pizok hőségben, s egész a Balatonig ha három-négy személyautóval találkoztam – akkor még Trabant se igen volt. Szántódnál átmentem az északi oldalra a kompon, de biz’ a fenekem már igen-igen sajgott. Tihanynál a dombon nem is tudtam fölkarikázni, végig tolni kellett a biciklit. De aztán, még jó időben, csak eljutottam Tapolcára úgy, hogy még a posta is nyitva volt, s édesanyámnak megtáviratozhattam, hogy szerencsésen megérkeztem. Egy bő hetet tölthettem ott. Unokahúgaim szépen nőttek, Gizike néném, mint máskor is, aranyos volt, nagybátyámat meg leszerelték, s egyre többet ivott. A kertvárosban telket vettek, építkezni akartak. Eppen akkor tartott nagybátyám az alapok kiásásánál – vagyis ez nem fedi a valóságot: kicsákányozásról volt szó, mert annyira köves volt az altalaj, hogy szinte végig csákányozni kellett, s jókora sziklatömbök kerültek elő. Én is több napig segítettem. Persze azért arra is maradt idő, hogy keresztül-kasul bebiciklizsem a környéket. Badacsonyra jártam át fürödni, felmentem a Csobánc tetejére, a híres várromhoz, a Gyulaffyak ősi fészkéhez, ott találkoztam két korombeli pesti lánnyal, akik vívótáborban voltak Tapolcán, s akikkel együtt

jöttünk le, miközben egy gazda behívott bennünket a pincéjébe, s elborozgattunk. A lányokkal megbeszéltük az újabb találkát, de erre már nem került sor, viszont megkerestem és megtaláltam egykori úttörő barátnőmet, Szücs Évát, akivel még Csillebércen ismerkedtünk meg. Nagyon tetszett a környék, s dehogyis gondolhattam, hogy egykor majd második otthonom lesz a Szent György-hegy aljában. Hazafelé is átmentem Tihanyra a kompon, s egy szabad partoldalnál megálltam és utoljára megfürödtem. Most Pestet érintve mentem hazafelé, mert Nagytétényben, ami útba esett, meg akartam látogatni aranyos keresztanyámékat. Ott is időztem vagy két napot, mert keresztanyám, aki akkor már házas volt, bányamérnök férjével együtt nagy szívességgel marasztalt. (Apámhoz Diósdra nem mentem át.) Ilyen kerülővel érkeztem vissza aztán Akasztóra.

1959 szeptemberében aztán már öcsémrel, Kiss Györggyel utaztunk Kalocsára, mert az általánost befejezve ő is ott kezdett továbbtanulni. (Jelenleg Pusztai Ágoston néven szobrász- és keramikumművész, aminek érdekes története van. Mielőtt 1945-ben megszületett volna, nagymama másodszor is elzavarta apánkat, aki viszont, mint gondos atya, bement a községházára, s beíratta, hogy ha fia lesz, Ágoston-Dénes névre hallgasson. Erről anyánk nem tudott, s mikor öcsém valóban megszületett, előbb a templomba vitték keresztelni, s ott a két nagyapai nevet: a György-Jánost írtatták be. Mit lehetett csinálni? Mind a kettő hivatalos volt, vagyis Kiss György-János-Ágoston-Dénes lett a neve. Otthon Gyurkának szólítottuk, s így került Kalocsára is. Mikor azonban, már főiskolás korában, apánkkal véglegesen összekülönböztek, felvette anyám nevét: Pusztait a Kiss helyett, s a keresztnevét is megváltoztatta, hogy művészneve Pusztai Ágoston legyen.) A kollégiumi élete egy kis zúrral kezdődött, mint nekem annak idején. Minden elsősnek ugyanis volt egy felsős pártfogója, aki felelt a beilleszkedésért. Neki természetesen én lettem az. De már az első szemlén megesett a baj. A szekrényrendjét ugyanis, amit nekem kellett volna ellenőriznem, de csak gyors ránézéssel rendben hagytam, a diri nem találta rendben, s engem is tetemre hívta, kisöpörte az egészet a folyosóra. Természetesen, ahogy lenni szokott, mindkettőnk beírt a napos a naplóba, s a másnapi kihallgatáson mindkettőnk kimenőjét megvonták. Nagyon dühös voltam öcsémre, nekem kellett elvárható rendet tenni a szekrényében – természetesen ezt is ellenőrizték –, s egy kicsit meg is búboltam. (Bár már akkor is alig bírtam vele – testesebb volt, mint én.)

Szvéték Sándortól az egyik legtöbbet hallott szó Makarenko neve volt, s ugyanúgy a kollektíva, kollektivitás. Talán ugyanebben az évben csoportom szép példáját tanúsította ennek, amiért végre sok dicséretet is kaptunk. Az történt ugyanis, hogy tanulócsoportunk összedobott pénzt, s közösen vettünk egy hatalmas dinnyét. Letelepeltünk vele az udvarban a gyepre, fölvtágtuk, és közösen ettük meg, ki-ki amennyit bírt. Még így is maradt. Az igazgató úr éppen arra sétált, s még meg is kínáltuk, bár tudtuk, hogy ez csak formalitás. Viszont nagyon meg volt elégedve „kollektivizmusunkkal”, s közös értékeléseken sokáig emlegette.

Azt hiszem, egy évvel korábban volt, szintén ősszel, amikor a kollégium egész tagsága bebizonyította „kollektivitását”. Akkortájt jelentek meg Magyarországon az első televíziókészülékek és televízióadások. Felvetődött, hogy diákokthonunknak is kellene egy készülék. Igen ám, de hogyan? A költségvetésben erre nem

volt keret, márpedig elég drága dologról volt szó. Igazgatói és nevelőtanári vezetéssel elhatároztuk, hogy mi magunk szerzünk rá pénzt. Adódott is a helyzet: a híres szakmári állami gazdaság igazgatójának három fia is az intézet lakója volt: fölöttem egy évvel, kettő meg – ikrek voltak – alattam egy évvel. Elhatároztuk, hogy segítségükkel megszervezzük, hogy az egész közösség elmegey cukorrépat szedni a gazdaságba. Mindenki engedélyt kapott, hogy hazautazhasson nagy késekért, mert a levelek lesarabolásához szükség van rá. Igazgatónk az állami gazdaság igazgatójával megbeszélte és egyeztetette a dolgot, vontatókat küldtek értünk, a beláthatatlan táblán a traktorok már kiforgatták a répat, s nekünk csak be kellett állnunk, csoportonként, a kijelölt sorokba. Kiszedtük sorban a cukorrépat, lenyestük a szárát, s megtisztítva kupacokba hánytuk. Egész nap dolgoztunk, de lett is eredménye. Hatalmas területen végeztük el a cukorrépa betakarítását, s a gazdaság jó pénzt fizetett érte. (Persze ez is versenyben ment a csoportok között – hogyan is másként?!) Hamarosan megvettük a televíziót, még csak fekete-fehérben ment az adás, az is bizonyos napokon és időben, s az étterem előcsarnokában – tágas tér volt – állították üzembe. Egyes kijelölt adásokat lehetett esténként nézni, de azt is csak olyanoknak, akiknek sem tanulmányi, sem fegyelmi problémájuk nem volt. (Általában színházi előadásokat és futballmeccsközvetítéseket néztünk.)

Ez az év fontos volt kis családunk életében is. Ekkor halt meg ugyanis Klajkó nagypapa, s ezzel sok minden megváltozott nálunk. Ekkor már anyámat is bekényszerítették egy szabó-varró ktsz-be (kisipari termelő szövetkezet), s bár ő volt a főnök, nem ugyanaz volt, mint mikor otthon dolgozott. Ugyanakkor egyre sötétebben előrevetítette árnyékát, hogy az egész magyar parasztságot bekényszerítik az orosz mintájú „kolhozokba”, vagyis tsz-ekbe. Ez drasztikus lépésnek tűnt, s édesanyám, aki mindig Pestre, leánysága színterére vágyott, elérkezettnek látta az időt, hogy cselekedjen. (Cselekvésben nála soha nem volt hiba.) Rábészélte nagymamát (aki viszont mindig attól félt, hogy nem tudunk megélni), hogy adják el a házat és a még eladható földeket, s költözzön a család Pestre. Ismerősök segítségével találtak is egy megfelelő másfél szobás, kertes ikerházat Pest(szent)lőrinc központi részén, az Üllői úton. Amíg persze az akció lebonyolódott, az 1960-as iskolaév is befejeződött, s mi öcsémmel már Pestre mentünk haza. Anyámmal úgy döntöttünk, hogy öcsém, aki csak az elsőt végezte még, jelentkezzen át a helyi gimnáziumba, én viszont, akinek csak egy éve van már az érettségiig, maradjak megszokott környezetemben, Kalocsán. (Ez a hazautazás kicsit bonyolultra sikeredett. Öcsémmel, fölcuccolva, kimentünk az állomásra, megvettük a jegyeket és elhelyezkedtünk az egyik kupében. Mivel volt még időnk az indulásig, öcsémet otthagytva leszálltam, s visszamentem az állomás elé, hogy valakivel még beszéljek. Addig-addig, hogy mikor visszafelé mentem, látom ám, hogy vonatunk húz kifelé. Nem volt köztünk nagy távolság, s mivel tudtam, hogy lassan megy, elkezdtem futni utána. Vagy egy kilométert is futottam kétségbeesetten, a távolság nem nőtt, de nem is fogyott. Fel kellett adnom. De most mi legyen? A jegyek nálam, öcsém a csomagokkal a vonaton. Végül jó ötletem támadt. Bementem a forgalmi irodába, elmondtam a tényállást, s bemutattam a jegyeket. Az állomásfőnöknek megesett a szíve, s utánatelefonált a

kalauznak, hogy mi a helyzet, az öcsém nem potyautas. Aztán a következő szerelvényel tudtam menni én is a kiskőrösi átszállásig, s ott várt öcsém felháborodva. Most ő háborgott, teljes joggal – de végül jó véget ért a dolog.)

A kalocsai gimnáziumban

Mikor 1957-ben befejeztem az általános iskolát, és Kalocsára kerültem szeptemberben gimnáziumba, Akasztórol még nagyon kevesen mentek középiskolába, egy kezemen meg lehetett számolni a továbbtanulókat. Néhány szakiskolással ez a szám kiegészült, de így is árulkodóan kevés volt a mintegy hatvan fő végzetthez képest. Pedig jó iskola volt a miénk, ezt visszaigazolták az innen továbbtanulók eredményei. A korábbi években, mondjuk a két világháború között meg mint a fehér holló, olyan ritka volt, aki tovább akart és tudott is tanulni. A kalocsai I. (Szent) István Gimnázium és a Tanítóképző volt leginkább, ami ezeket a kivételes gyerekeket befogadta. A gimnázium egyházi iskola volt, méghozzá jezsuita, kiváló tanárokkal, mint ahogy a város is régi érseki székhely és iskolaváros.

Hogy tovább kell tanulnom, az senki számára nem volt kérdéses, se a család, se az egész faluközösség számára, pedig lehetett volna, hiszen egy évvel voltunk az ötvenhatos forradalom leverése után, tombolt a megtorlás, s mint ahogy később kiderült: sokak továbbtanulási lehetőségét elválták. Kalocsán, a gimnáziumban még zömmel a háború előtti régi tanárok tanítottak, néhány fiatalabb volt csak köztük. Ugyanakkor a mi évfolyamunkkal szűnt meg a nagy híró Tanítóképző Intézet, ami sokáig ellátta pedagógusokkal a környéket. Újdonság volt még, hogy gimnáziumunkban megszűnt a koedukáció is – a felettünk járók még vegyes osztályok voltak, de velünk kezdődően különvált a lány- és fiúgimnázium. A miénk volt a hajdani jezsuita intézet, tetején a szintén híres Haynald-obszervatórium tornyával, amit Selmeczi Károly bácsi, régi nyugdíjas kémiantanárunk kezelte, tartotta a kapcsolatot Greenwichsel, s ott is lakott. Intézményünk épülete egyébként egy hatalmas, a Fő utca nagy részét elfoglaló téglalapalapú tömbépület része volt, amit a „Sóhajok hídjá” – egy légi átjáróhíd kötött össze az ugyanilyen óriási nagyságú másik tömbbel. Ezekben sok intézmény kapott helyet, iskolánk egyik fele például a női börtönnel, másik fele meg többek között a gyermekjavító intézettel volt szomszédos. Mi nem a Fő utca felőli részen voltunk – ott velünk szemben a szintén jezsuita Jézus szíve templomra láttunk az udvaron át, az osztályablakunkon keresztül. (Annyi csókat a világon elképzelni se tudtam volna, amennyi annak a tetején fészkelte és körülötte röpködött.)

Két osztály indult általában évfolyamonként – egy humán (ahol latint tanulhattunk) és egy reál (műszaki rajzzal). Én persze a humánba jártam, bár kezdetben azt sem tudtam, mit jelent az egyik, mit a másik. Első osztályfőnökünk (rövid ideig) a neves fizikus, Hegyi Lajos bácsi volt, akinek legkisebb fia is az osztályunkba járt, majd rövid idő után a szintén legendás Cziráky Imre vette át az osztályt, aki nemcsak hogy irodalmat tanított, de maga is író és színházat imádó ember volt, egykor színdarabjait is játszották. Ez nekem nagy szerencsét jelentett, mert hamar benső viszonyba kerültem vele, ugyanis megnyertem első

évben az iskolai szavalóversenyt, és első lettem a meghirdetett irodalmi pályázaton is verseimmel. Attól kezdve külön figyelemmel kísért (bár velem esett meg, hogy négyszer egymás után „bezügatott” a memoriterként föladott Közelítő től, Berzsenyi nagy verséből, amit nehezen tanultam meg, s mindig meg voltam győződve, hogy többször már nem engem hív fel).

Egyébként Imre bácsi is, mint a többi régi tanár, nagyon vigyázott ránk, hogy azokban a pengés időkben valami butaságot ne csináljunk (hiszen akkortájt akasztották például Nagy Imrét és társait, s tombolt a terror). Ebben ők is érdekeltek voltak, mert tudták, bármelyik percben nyugdíjazhatják őket – mint ahogy Imre bácsit – akarata ellenére – két év után nyugdíjazták is. Nagyon szerettük még Takács tanár urat is, a Taxi bácsit, aki latint és ókori történelmet tanított nekünk. Tanított? Felőtt meseórák voltak az órái az ókori görögökről és rómaiakról. Hat tárgyból volt diplomája, s emlékezetes számomra, hogy gimnazista voltomban nála feleltem először, történelemből. Az ősközösség volt a téma, s a katedra előtt állva sehogy sem tudtam a feleletet elkezdni. Taxi bácsi hosszan kivárt, majd megkérdezte: Készült? – Igen. – Akkor folytassa... – mondta, és fáradtan becsukta a szemét, várakozón, ahogy szokta, a katedrán. Végre elkezdtem, s mondtam, mondtam – akkor meg nem tudtam abbahagyni. Ő szakított félbe, s hatalmas jelest kaptam. (Egyébként az első hat feleletem jeles volt, ami szintén kibocsátó akasztói iskolám dicsérete.)

Nagyon emlékezetes volt később Laczkó Zoltán tanár úr is, ő középkorú volt, fiatal feleséggel. Ő Hegyi Lajos bácsitól vette át a matematika–fizikát, mert őt is szintén nyugdíjazták. Sok emlékezetes diákmomentum fűződött Laczkó tanár úrhoz. Például hétfőnként, ha nem akartunk felelni, feltűnő helyre kiraktunk egy Népsportot, amire azonnal rácsapott, és egész órán példákat oldottunk meg, míg ő azt olvasta. De nagy szám volt az is, amikor egyik társunk a táblánál felelt egy matematikai levezetésből, s míg ő gyötrődött, Laczkó lapozgatta a füzetét. Megtalálta a végén a totószelvényét. Odafordult a táblához, majd azt mondta: – Te totózol, József? – Igen, tanár úr! – Akkor menj a helyedre, József – egy találatod már van! De velem kapcsolatban a legkedvesebb története (több is volt!) az, amikor észrevette a padok közt sétálva, hogy nagy zsebű zakóm felé eső részében könyv van. Nem volt szabad az iskolába más könyvet vinni, mint a tankönyvek, nekem meg ott volt a nemrég kiadott bibliofil Ady-kötet. Szó nélkül belenyúlt a zsebembe, kivette a könyvet, kinyitotta, s azzal sétált tovább, és elkezdte olvasni. A továbbiakban a helyünkön megint példákat oldottunk meg. Az óra vége felé újból felém sétált, szó nélkül visszadugta a nagy zsebbe a könyvet, s ment a katedrához. Ez heteken keresztül így történt, egyetlen szó el nem hangzott a könyvről, pedig először be voltam kicsit rezelve.

Mikor néha a fizikateremben volt az óra vagy dolgozatot írtunk, óra után egy ablakon át integettünk a rabnóknak. Ők meg vissza. Egész kis hangtalan kommunikáció alakult ki köztünk, de mikor tanítások végén a Fő utca felé vettük az irányt (sétáltunk, a lányokkal találkoztunk, vagy kimentünk ebéd előtt az Érsekterbe, akkor Beloiannisz-kert volt a neve), a női börtön udvarának fala mellett kellett elmennünk, ami össze volt építve a gimnázium épületével. Mindjárt az első saroknál szembetaláltuk magunkat a szögesdróttal is körülvett őrbóddal,

ahol az őr bizony töltött fegyverrel posztolt. Ha a híreket nem is figyeltük, ez gyakran emlékeztetett bennünket a „helyzetre”. De akadt ennél kézzelfoghatóbb is. Egy nap a bátyai és foktői bejárók, akik autóbuszokkal jártak be, nem jelentek meg reggel az osztályban. Dél felé tántorogtak be, kipirult arccal – jó verés után a rendőrségtől jöttek. Ugyanis az érseki székesegyháznál, a Szentháromság téren ahogy leszálltak, el kellett menni a már említett tömbház szélső fertálya előtt, ahol akkor éppen szovjet tisztak laktak a családjukkal. Az épület előtt volt egy kis fém sárkányszobrocska, amit társaink kabalából, hogy ne feleljenek aznap, mindig megrugdostak. Ez egy „éber” valakinek feltűnt, s a rendőrség figyelni kezdte őket. Ezen a napon begyűjtötték valamennyiüket, bekísérték, és összevisz-sza verték őket a rendőrörsön. Sőt, egy osztálytársunkat ki is rúgták az iskolából. Ekkor értettük meg igazán tanáraink óvó elővigyázatosságát.

De el lehet-e képzelni, hogy nem voltunk ekkor már – legalábbis többen – fülig szerelmesek? Én már az elején úgy beleszerettem egy évfolyamtársnőmbe, hogy nem feledhettem Édes Juliskát – hogy utaljak Mikes Kelemenre. Ugyanis már az első, ismerkedő gólyabálon összeakadtam – nem csak én – a város szépe Baksa Jutkával, aki egy tanítócsalád csemetéje volt, és Uszódról járt be az iskolába. Mondhatni, ahogy megláttam, beleszerettem. Persze táncoltunk is (többször), s bár én szólni is alig tudtam, mint ilyenkor mindig, éreztem, hogy ő is figyelme-sen néz rám. És akkortól kezdve öt-hat évig, ha lányra gondoltam, az ő arca (és egész lénye) úszott elmém képzeletemben. Hiába tehettem volna, más lánnyal nem tudtam komolyan foglalkozni, mindent betöltött bennem. Természetesen verseket kezdtem hozzá írni, amiket – mint Édes Juliskának egykor – idősebb, jó haver nőpajtásaimmal küldözgettem el neki, a Fő utcai sétákon meg mindig őrá vártam, s gyönyörűség volt, ha az Érsek-kertben bandukoltunk és leültünk egy padra. Mivel azonban sokan rajzolták körül, s ő elég kacér is volt, egy ilyen alkalommal – istenem, milyen szánalmasan éretlen is voltam! – szinte megkértem a kezét, olyan kikötéssel, hogy senki más fiúval nem enyeleghet többet. Gondolhatni, mennyire meglepődött, sőt megriadt, s attól kezdve nem volt hajlandó találkozni velem. Én szenvedtem pokolian, s tovább irkáltam hozzá zöngeményeimet, miket – bár előtte szívesen vette – elutasítása jeléül az osztályban a padra fölállva „szavalt” el gunyorosan az osztálynak. (Osztálytársaitól ez hamarosan tudomásomra jutott, és poklokig alázott, s ők – ráadásul még – szánakoztak is rajtam.) Irigyeltem legjobb barátomat, akivel padtársak is voltunk: Énisz Pétert, a hartai „sváb” fiút, akit még az általános iskolából követett egy év késéssel „szerelme”, állandóan együtt jártak szabad idejükben, mintha testvérek lettek volna, s évek múlva végkifejlet-ként össze is házasodtak. S a dologban a legpikánsabb, hogy Irénkéék felvidéki kitelepítettként kerültek Hartára, sváb közegbe. Mit tehettem? El kellett fogadnom, hogy nekem legérzékenyebb éveimben a szerelemből ez adatott.

Még egy nagy kudarcot éltem meg Kalocsán gimnazista koromban, ahol is társaim – ahogy később ez is kiderült – azt hitték rólam, hogy tele vagyok önbizalommal, magabiztossággal, talpraesettséggel. Én tudtam csak, belül milyen gyámoltalan, képlékeny is vagyok, mennyire nincs önbizalmam. Érintettem már, hogy a kollégiumban és a gimnáziumban is az első szavalóversenyeket én nyertem. (Később az osztályunkból két barátom is megelőzött.) Mikor a járási kultu-

rális seregszemlét rendezték a Művelődési Házban – akkortájt ilyenek is voltak –, a zsűfólásig telt teremben mindenki várta, mikor kerülök én sorra. József Attila Levegőt! című versét mondtam volna, akkor nagyon aktuális, áthallásos vers volt. Tudtam, hogy bizonytalan vagyok a szövegtudásban, de sodortak magukkal az események, s tán a csodában bíztam. Mikor végre sorra kerültem, a függöny elé lépve nagy taps fogadott. Mikor elkezdtem, s bemondtam a címet, kicsit kivárva nekifogtam: „Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott hazafelé menet?” Aztán csönd, fejemben mintha fogaskerekek csikorogtak volna – nem jutott eszembe, hogy van tovább. Mikor már hosszúra nyúlt a csend, újra nekivágtam: „Ki tiltja meg...” – Ugyanúgy jártam. A függöny mögül jött a sűgás, egyre hangosabban, de én biztos tudatában voltam már annak, hogy ez tovább nem megy. Azért harmadszor is nekivágtam, mind hangosabban, sőt, már követelölög: „Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott hazafelé menet?” – A közönség egyre jobban zűgott, és én maradék tudatommal beszédültem a függöny mögé. Így esett, hogy sokáig nem mertem dobogóra állni, de aztán azzal vigasztaltam magamat, hogy az elmondott sor a forradalom és szabadságharc leverése után pár évvel mégiscsak értelmes, sőt provokatívan sokatmondó lehetett. Későbbi történet, de talán most kell elmondanom, hogy egyetemista korom kezdetén, talán 1963-ban ugyanígy jártam. Az ELTE az Egyetemi Színpadon nagy szavalóversenyt hirdetett, s úgy gondoltam, hátha túl vagyok már a kalocsai traumán. Shelleytől az Óda a Nyugati szélhez című híres és hosszú versével készültem. Mikor az első pár sort elmondtam, ismét kalapálni kezdett a fejemben az a szörnyű kalapács – nem tudtam folytatni. Nem próbálkoztam tovább, tudtam, hogy most már biztosan nem fog menni. Mikor visszaléptem a függöny mögé, élénken kezdtek visszatuszkolni a szervezők, hiszen az akkori, szinte légmentesen „leplombált” keleti blokkban politikailag komoly bajuszrángatás lett volna a „Nyugati szél” dicsérete, sőt várása. Én azonban tudtam már végérvényesen, hogy ahogy múlnak az évek, egyre nehezebben vagyok képes memoritert megtanulni. (A versenyt akkor különben Fodor Tamás nyerte, az ő dobogóra termett pályafutása meg talán éppen akkor kezdődött, legalábbis komoly lökést jelenthetett a színészi pálya felé.)

Kalocsán a legkedvesebb helyem az Érsek-kert volt, ahová a Jutka-affér után általában egyedül vagy barátaimmal jártam a fák közt összevissza indázó, kavicsal, murvával felszórt ösvényeken. A kert vége a város zavaros vizű „folyója”, a Vajas partjára futott ki, egy oldalát meg a megmaradt érseki kert határolta. Erre kevesen jártak, s fölfedeztem, hogy a kerítéshez közel két jókora cseresznyefa áll. Bizony, mikor ideje volt, én átmásztam a kerítésen, föl a fára, s alaposan „megkókányoltam” a cseresznyét. (Ezt sem gyóntam meg!) A másik nevezetesebb dolog idekötődően még az, hogy mivel Selmeczi Károly bácsi, öreg kémiantánárunk nem ismert bennünket személyesen, alkalmanként, szép időben néhányan meglógtunk az iskolából, a kémiaórákról. Én ilyenkor – s máskor is – egy kis domb oldalát borító szép gyepre heveredtem, s míg társaim ultiztak, én, mint annak idején Petőfi, néztem a kőszáló felhőket. Vagyis ábrándoztam. Ez akkoriban gyakori szokásommá vált, teli voltam romantikával, s mikor például „üres” óránk volt, s a többiek hangoskodva örültek a szabadidőnek, én karjaimra

borultam a padom fedelén, s a valóságól elrugaszkodva gyönyörű jövőről, szerelemről álmodoztam. (Vagyis sokáig tartott a gyerekségem.)

A gimnázium érdekes színtöltje volt – negatív értelemben – Kiss György tanár úr (azaz kissgyurka). A fiatal generációhoz tartozott, magyar–történelem szakos volt, s az egyik előttünk járó osztály osztályfőnöke. Gyalázatosan kirítt a hajdan legendásan jó tanári karból, pedig azt mondták, az egyetemen jelesre végzett. Annyira nem tudott magyarul, hogy öt-hat oldalas, sűrű óravázlatokat írt (ilyeneket is diktált nekünk), vagy a könyvből olvasta föl szinte az egész anyagot. (Az osztályából az egyik csibész tanítványa egyszer közbeszólt, hogy tanár úr, egy „a” betű kimaradt...) Ugyanakkor ő volt az iskola futballcsapatának az edzője, s igaz, ami igaz: a futballhoz tornatanárunk sem értett jobban. Másod-harmadéves koromban én is tagja voltam a csapatnak, méghozzá a jobb half posztján, bár én szélső szerettem volna lenni – akkor nagyon gyors lábú voltam. S mindenem volt a foci, többet jelentett számomra, mint a tanulmányi eredményem. Volt egy nagyon emlékezetes meccsünk (talán 1959-ben?), amikor Bajáról a IV. Béla Gimnázium egyik osztálya járt Kalocsán kiránduláson, s kihívták meccsre az iskola válogatottját. Igen ám, de ebbe az osztályba járt a fiatal Dujmov (a későbbi Dunai Antal), aki ifjúsági válogatott volt, bal szélén meg a szintén NB II-es Ézsi játszott. Szégyen ide-oda, tönkrementek bennünket. (Nekem kellett volna fognom Dujmovot, de úgy ment el mellettem, ahogy akart, s bár én sem voltam kis termetű, akkorákat lépett, mint én hármát.) Aztán egyre jobbak lettünk, s fontos középiskolás meccseket játszottunk. Egy ilyen előtt jó pár nappal kifecamodott a bokám, s még örültem is neki: hátha hazamehetek egy kis betegszabadságra. Kiss Gyurka erről hallani sem akart, mondván, hogy hamarabb felépülök lábon, én viszont – mivel az új igazgató engedélyezte – bizony csak hazautaztam Akasztóra. Ezért kár volt, mert mint edző kirakott a csapatból. (Pedig 1961-ben Kalocsa nyerte a középiskolás bajnokságot.) – Humorát azért értékeltem. Egy óraközi szünetben jó barátom, Párniczki Jancsi bement a klotyóra rágyújtani, de elfogyott a gyufája. Ekkor nyílt a szomszéd fülke ajtaja, s érkezett valaki. „Drága magyar testvérem, van gyufád?” szólt át Jancsi a közismert ötvenhatos megszólítással. A válaszfal tetején átrepült a gyufa, majd rágyújtás után vissza. Csöngettek, jött a történelemóra. Kissgyurka jött be, kicsit késve, történelemórára. Lapozgatni kezdett a naplóban, mint ahogy feleltetés előtt szokták, az osztály várakozó, néma csendben, mikor végre megszólalt: „Drága magyar testvérem, Párniczki János, készültél-e?” Jancsi sápadtan tántorgott ki a katedra elé, de mondhatott bármit, Kissgyurkának semmi nem volt jó. Miután jól megkínozta, beírt neki egy akkora egyest, hogy alig fért a naplóba.

A második osztály után Cziráky Imre bácsi nyugdíjaztatása miatt új osztályfőnököt kaptunk, mégpedig nőt, dr. Kerekes Bálintné Juliska nénit. Biológiatanárunk volt, és a kalocsai állatorvos felesége. Középkorú volt, olyan, amikor még mutatósak a nők, s lestük is, amikor kapaszkodva írt a táblára, hogy mozog a fenéke. „Bevalósága” ellenére finom lelkű, érzékeny nő volt, és nehezen bírt velünk, jó párszor megríkattuk. Ennek ellenére nagyon szeretett bennünket, sőt büszke volt osztályunkra, mert az iskola legkülönb osztálya voltunk. Ha magamat nem számítom, tőlünk került ki a gimnázium két legjobb szavalója és előadója

(Bagó István és Racsmány Mihály személyében), magam vitathatatlanul a legjobb irodalmára (sőt, a város „költője”), mint ahogy a legjobb atléta is Masek László személyében, aki megyei ifjúsági futóbajnok volt. A Haynald-obszervatóriumot meg Selmeczi Károly bácsi mellett a fiatalabb Hegyi Lajos kezelte. És szinte vicces, hogy ugyanúgy osztályunkba járt az egész iskola legmagasabb és legalacsonyabb tanulója, akik ráadásul egymás mellett ültek az első padban. Ám az is igaz, hogy az igazgató úr félévi értékelésben kiemelte, hogy a mi osztályunkban (III. b) egyedül több fegyelmi ügy történt, mint a gimnázium egészében. Ehhez én is hozzájárultam egy igazgatói megrovással. Történt ugyanis, hogy egy alkalommal, bármennyire tilos volt is, bevitettem az iskolába egy nagyon izgalmas olvasmányomat. Annyira benne voltam a történetben, hogy órák után bennmaradtam az osztályteremben, s háborítatlanul olvashattam. Annyira azért működött a józanságom, hogy tudtam, ebédre haza kell érnem a kollégiumba. Mikor eljött az ideje, össze is pakoltam, s szinte bódultan mentem lefelé az emeletről a lépcsőn. S teljesen tudatlanul, automatikusan nyúltam a zsebembe, elő egy cigarettát, és menet közben rágyújtottam. Igen ám, de éppen ekkor nyílt a bejárati ajtó, s belépett az iskola egyik tanára: Kiss Bence! Hát ezt hogy gondolod?! Jött a megdöbbenet észrevétel. Akkor tértem magamhoz, és szörnyen összezavarodtam. Persze fegyelmi ügy lett belőle, mert bár a kollégiumban volt dohányzási engedélyem, ez az iskolára nem vonatkozott.

Cziráky Imre bácsival kényszer-nyugdíjaztatása után sem szakadt meg természetesen a kapcsolatom, lakásán többször meglátogattam. Nemcsak hogy jólesett neki, de úgy gondolom, el is várta. Először persze mindig az új verseimről kérdezett, de nagyon keveset írtam, amit meg tudunk volna beszélni. Viszont sok mindent mesélt a korábbi évekről. Legemlékezetesebb például, amikor Móricz Zsigmond látogatását ecsetelte. Részletesen taglalta, hogy a „Zsiga bácsi” milyen akkurátusan tudta enni kis bicskájával a kenyeret, szalonnát és hagymát. Aztán a lányokról faggatott, s természetesen tudott Baksa Jutka iránti kudarcos, de kitarító szerelméről is. A város irodalmi, kulturális életét illetően továbbra is aktív maradt. A városi könyvtárban, annak igazgatójával, Nyitrai Lajos bácsival – aki viszont úgy volt „priuszos” ember, hogy fiatalkorában Bajcsy-Zsilinszky köréhez tartozott – műsoros esteket szerveztek. Ennek közönsége egy laza értelmiségi társaság volt, s ezeken az összejöveteleken és rendezvényeken nekem mindig ott kellett lennem, s a kollégiumból, még ha be is voltam „riglizve”, erre mindig elengedtek. Íróvendégeink is voltak, többek között ott volt Móricz Virág, sőt Szabó Dezső nőtestvére, vagy Pákolitz István, akiről addig nem is hallottam, de kiderült, hogy valamikor Kalocsán volt kosztos diák.

Osztályfőnökünket magunk között Julcsának becéztük, s úgy gondoltuk, nagyon jól kijövünk egymással. Különösen beleszólt magát a szívünkbe, hogy harmadik végén, a nyári szünetre nagy osztálykirándulást szervezett számunkra. Méghozzá gyalogtúrával. Baradlától, az Aggteleki-cseppkőbarlang bejáratától indultunk hátizsákostul, aztán az erdők, hegyek között, napi tizenöt-húsz kilométeres gyaloglással tovább, míg elértük a célállomást, Egert. Útközben turisztaszállásokon szálltunk meg, egyes helyeken tovább is időztünk, s persze csibészkedtünk, vagánykodtunk is, de érdekes módon jóval visszafogottabban, mint az

iskolában. Persze Juliska néni egyedül nem vállalhatott bennünket, velünk tartott az ugyancsak új és fiatal orosz tanárunk is, Piukovics Lajos. A jó hosszú (tor)túra alatt senkit sem kellett megbüntetni, s mi, akik mind alföldi gyerekek voltunk, maradandóan szép élményekkel (és meglehetősen fáradtan) érkeztünk haza a hegyvidékről. De előttünk állt még az egész szünidő.

A Kósák és a Kósa lányok

A Kiskőrösre Akasztóról beköltöző Kósákkal nagyszülei ágon vagyok rokonságban. Ahogyan a Jónások – nagyszülei testvérei – a kulléri tanyavilágba költöztek az 1900-as évek elején, a Kósák ugyanakkor Kiskőrösre költöztek be. Négy anyámkorú testvéréről van szó, három férfiról és egy nőről, de sokáig róluk is csak elejtett szavakból tudtam. A három fiú mind mesterséget tanult, József (aki aztán Pestre, Angyalföldre költözött) cipésmester volt, István mészáros és hentes, Gyula szabómester. A lánnyal, Médi nénivel édesanyám időskorában került közelebbi kapcsolatba, s ekkor általa ismertem meg én is. Öregasszonyokból álló „művelődési körnek” volt a vezetője, s harciasan követelte, hogy adjak neki (vagyis a kör számára) az akkor már szép számban megjelenő könyveimből. Aztán édesanyámtól azt is megtudtam, hogy fiatalkorában Jóska bácsi is, Pista bácsi is megpróbált neki udvarolni, de ő, mint más kísérletezőktől is, tőlük is elmenekült. (Míg csak ki nem fogta apánkat.)

Engem izgatott ez a rejtélyes rokonság, és nyolcadikos koromban egy kiskőrösi búcsújárás alkalmával megkerestem Pista bátyámékat, akiknek két – egy és két évvel fiatalabb – lányuk volt. Váratlanul érte őket betoppánásom, de aztán nagyon kedvesen, sőt szívesen fogadtak. A gimnáziummal szemben, központi helyen, egy hosszú sarokházban laktak, vagyis annak hátsó fertályában, mert az elejét (jókora részt) államosították. Pista bácsi ritkán volt otthon, felesége, Mancika néni vezette a házat, de szava mégis kevés volt, mindent Pista bácsi határozott meg. A két lány, a két unokatestvérke és édesanyjuk különösen örültek nekem, s már első alkalommal elvittek az iskolájuk rendezte táncos mulatságra, ahol én persze nemcsak megtáncoltattam őket, hanem – mivel erre is volt lehetőség – „szív küldi” dalt is küldtem nekik. Irénke volt az idősebbik, kicsit pöszítve beszélt, és visszahúzódóbb, komolyabb volt; Manyika meg, a húga, mint a kisebb testvérek általában, szeleburdibb, nevetősebb (és szebb is, csinosabb is). Kispolgárinak mondható körülmények között éltek, zongorájuk volt, és mindketten (akár én, nem nagy sikerrel) zongorázni tanultak, s fürdőszobájuk is volt fürdőkáddal.

Az első látogatás sikere után gyakori vendég voltam Kósa Pista bátyáméknál (meg a Kósa lányoknál). Hamarosan úgy jártam hozzájuk, mint nem sokkal előtte a kulléri rokonokhoz. Közben Kalocsára kerültem gimnáziumba, de látogatásaim akkor is folytatódtak. Emlékezetes, hogy egy alkalommal akkor voltam náluk, mikor ott időzött (nyaralt) Pista bácsi pesti szeretője is a velem egykorú fiával. (Mancika néninek muszáj volt túrnie, s mit mondjak, igen jól viselte). Mi, fiatalok jól megvoltunk együtt, s mivel a pesti fiú is human osztályba járt, latin közmondásokkal búvöltük a lányokat. Ekkor több napot töltöttem náluk. Nem

tudom, Pista bátyám mesterségében (hentes volt) dolgozott-e, mert csak éjszákára járt haza általában, s erről nem került szó. Volt viszont a csengődi határban tíz kataszteri hold szőlőjük (gondolom, Mancika néni hozománya lehetett, mert csengődi születésű volt), s egy alkalommal éppen ott voltam, mikor Pista bácsi egy akasztói asszonnyal a közeli szürettről tárgyalt, s Akasztóról tíz fő szüretelő verbuválását kérte napszámosként. (Akkor nem is nagyon gondoltam rá, hogy az ötvenes évek második felében hogyan lehetett valakinek tíz hold szőlője.)

Iréнке és Manyika is az általános iskola után Pestre került, egy szigorú, katolikus felekezeti iskolába. Irénke hamarosan (mivel reménytelennek gondolta rám várni, mert egymásnak szántak bennünket) férjhez ment egy pesti ismerős mérnök fiúhoz, s többet nem is találkoztam vele. Manyikával viszont, aki gyönyörű, mutatós nagylánnyá penderült, annál inkább. Egy alkalommal, mikor náluk voltam, Mancika néni megkért, hogy oroszból korrepetáljam kicsit. Elő is vettük a könyvet, Manyika az ölembe ült, s nagy csókolózásba kezdtünk az orosz leckék mellett. Édesanyja is bejött egy alkalommal a szobába, de rendben valónak találta a dolgot. Mi tagadás, Manyika nagyon tetszett nekem, de mielőtt komolyabbra fordult volna a dolog, meghátráltam. Hosszú ideig nem mentem hozzájuk, annál is inkább, mert Kalocsán hót szerelmes lettem újra (reménytelenül) a város legsebb gimnazista lányába.

Utoljára már pesti lakos és kezdő egyetemista koromban jártam – szinte kényszerűségből – Kósa Pista bácsiéknál. Ennek története van. Akasztón jártam látogatóban, ahol már korábban jól összeismerkedtem a tisztelendő úrral, aki belevaló, modern pap volt. Mint ilyennek, volt egy Zetka márkájú motorkerékpárja is. Mivel ekkor már volt jogosítványom, elkértem tőle, hogy egyet hadd kerüljek. A Csengődi útnak, Csengődnek vettem az irányt, jó idő volt, és játszottam: maximális sebességig kapcsoltam, majd a gázzal levéve a lábam, lépésig futtattam ki a motort. Indiánvágtam – ahogy a gimnáziumban tornatanárunk futtatott bennünket. Már Csengődön jártam, ahol az utat keresztezte a vasút. Mit ad isten, a sorompó le volt eresztve, így el kellett balra kanyarodnom. Akkor meg az a vad ötletem támadt, hogy milyen sebességgel tudom bevenni a kanyart. Megint jól ráadtam a gázt, de aztán már hiába volt minden, nem tudtam bekanyarodni, így inkább nekimentem az út menti ároknak. Lerepültem a motorról, de mivel éppen friss ázás volt körülöttem, nem ütöttem meg nagyon magam. Kikászálódtam a motorral együtt, s indítani akartam, de a gép meg se nyikkant. Mi legyen? Eszembe jutott, hogy Csengődön fodrászkodik egy akasztói ismerős fiú. Nosza, a motort tolva megkerestem, s kértem, segítsen. Elvitt egy motorszerelő ismerőséhez, aki nagyot nevetett, ahogy vizsgálat alá vette a gépet: az volt az egész baja, hogy megszívódott benzinnel. Ha már ilyen szerencsésen megúsztam, gondoltam, meglátogatom Kecelen volt gimnazista barátomat – alig több mint húsz kilométer. S lón. Már késő délutánra járt az idő, mikor hazafelé indultam. Igen ám, de belefutottam mindjárt egy hirtelen nyári zivatarba. Alig láttam valamit a sűrű esőben, teljesen átáztam pillanatok alatt, s emlékszem, a lábaimat feltettem a tankra, s úgy galoppoztam. Kész csoda, hogy bejutottam Kiskőrösre, s gondolkodás nélkül Kósáékhoz csorogtam. Mancika néni és Manyika elszörnyedtek,

amikor megláttak, azonnal levetkőztettek, és bedugtak a kádba, jó meleg vízbe. Hogy hogyan értem haza aztán Akasztóra, és mit mondtam a „Tiszi”-nek, arra már nem emlékszem. Később jutott csak eszembe az is, hogy mi lett volna, ha kifogy a motorból a benzin. De a tisztelendő úr megbocsátott, és később még Pesten is meglátogatott.

Hallottam, Manyika aztán Kecskeméten fényképésszé képezte magát, majd megszökött hazulról egy kiskőrösi agrármérnökkel, s három derék fiuk született. Férje a híres kiskőrösi bormanipuláció egyik főszereplője lett, fiait is a céghez vitte, s Manyikától meg elvált. Pista bácsi is elvált öreg fejjel Mancika nénitől, aki hazaköltözött Csengődre, s mivel egy kicsit „becsavarodott”, idegileg tönkrement, Manyika járt át hozzá ápolgatni, holott a végén ő is inkább ápolásra szorult volna.

De ezzel nincs vége a Kósa-történetnek, sőt, a csattanó még csak ezután jön. Kósa Gyula szabómesterrel sosem találkoztam, annál inkább öccsével, Jóska bácsival, aki Angyalföldön volt cipész. Felesége meghalt – gyerekük nem volt –, s egyedül maradt. Ez azonban, mint férfiaknál általában, nem volt ínyére. Ismerte anyám helyzetét, s felkereste Pestszentlőrincen – nagymamával akkor már rég ott laktak. Anyám szörnyen babonás volt, s attól kezdve, hogy – Akasztón még – „megnyomta” a boszorka, abban is konokan hitt, amit lánykorában jóskolt neki a jósnő: hogy „két gyűrű áll”. Vagyis hogy kétszer fog férjhez menni. S várta, sőt: „tudta”, hogy ez be fog teljesedni. Mikor tehát Kósa Józsi bácsi, akit lánykorában már egyszer kikoszarozott, a hetvenes évek elején hozzánk kezdett járni, szívesen és érdeklődéssel fogadta. Nem úgy, mint a nagymama, akinek közelebbi rokona volt, s aki rosszat sejtett. S be is következett. Jóska bácsi ugyanis hamarosan újból megkérte anyám kezét, s mivel testvéremmel már mindketten házások, azaz: révben voltunk, hamar igent mondott. Jóska bácsinak viszont az volt a feltétele, hogy anyám költözzön hozzá, de a nagymama (ő is ugyanolyan nagy természetű volt) nem mehet. Anyám gondolkodott, de ebbe is belement, s hogy végre ne Kiss Károlyné legyen, össze is házasodtak. (Öcsémrel mi voltunk a tanúk.) De nem ért jó véget a kaland. Jóska bácsi kackiás ember volt, édesanyám is megszokta a hosszú függetlenséget (sőt: ilyenek is született); nagymama helyzete, aki akkor már a hetven fölött járt bőven, szintén megoldatlan volt (gyakran haza kellett járni hozzá a nagy házba), így hamar vége szakadt az öregkori „mezaliansznak”. De megvolt a „második gyűrű”, s a koporsóra végül is azt írhatták, hogy: Kósa Józsefné.

Az utolsó év kalocsán. Érettségi

Az utolsó, negyedikes évünk már szinte végig az érettségi jegyében telt. Tétéleket dolgoztunk ki, s tanáraink komolyságra szólítottak föl bennünket. Volt néhány új tantárgyunk, nem érettségi tárgyak, amiket nagyon élveztem. A művészettörténet például, amit Bai Jenő fiatalabb tanár tanított, aki a kollégiumban is nevelőtanárunk volt, s ott is lakott. Szvétek igazgató úr pedig fél évig pszichológiát, majd fél évig logikát-filozófiatörténetet adott elő. Nagyon színes, hangulatos órái voltak, de minden előforduló különösebb fogalomról szabatos és

hosszú definíciókat diktált, s azt is szó szerint kérdezte vissza. Sokszor előfordult például nála a metafizika és a dialektika kifejezés, de hiába próbált bennünket a „dialektikus szemléletre” inspirálni, módszerét én bizony úgy értékeltem, hogy az tipikus metafizikus megközelítés volt. A kollégiumban viszont javaslatára úgy gondoltuk, hogy ami egyszer sikerült, miért ne sikerülne másodjára is, vagyis a szakmári állami gazdaságban való közös munkálkodás. Azt tervezte ugyanis, hogy a kollégium névadójának, Hunyadi Jánosnak szobrot kellene csináltatnunk, s ehhez kellene pénzt szerezni. És így is történt: tavaszon már el is készült a tekintélyes mellszobor, s egy embermagasságú posztamenten az előkertben föl is állíthattuk, le is leplezhettük egy méltó ünnepség keretében. Mindnyájan úgy érezhettük, hogy tettünk valami fontosat.

Még az előző évben új nevelőtanár került az intézetbe Békési Imre személyében, aki frissen végezte az irodalom szakot, s bár a gimnáziumban minket nem tanított, a kollégiumban komoly nyomot hagyott maga után. Szellemes, jó hangulatú esti értékelései miatt is, és a fiatalos pedagógiai módszerei miatt is hamar a diákok kedvence lett. Mi meg személyesen is közelebbi kapcsolatba kerültünk vele, mert Cziráky Imre bácsi a „gondviselésemet” szinte rá hagyományozta. Ennek az lett az eredménye, hogy hamarosan barátságába fogadott, s ami szinte hihetetlennek tűnt: kulcsot kaptam tőle lakása szigorúan válogatott könyvtárához, hogyha nincs otthon, akkor is bemehessek. Tőle hallottam először az új magyar irodalomról, s köztük Juhász Ferencről, annak új hangú költészetéről. De kezembe adta a költő első nagy összegző kötetét is, A tenyészet országát. Nagy kíváncsisággal olvastam, s az Apám című hosszúverse teljesen lenyűgözött. De Békési Imre a kollégiumban irodalmi színpadot is szervezett, ami akkoriban nagyon divatos előadói forma volt. A legemlékezetesebb egy József Attila-összeállítás volt, aminek aláfestőzenéjeként Csajkovszkijtól a népszerű B-moll zongoraverseny szerepelt, amiben természetesen én is részt vettem, többek között a Tiszta szívvel mondtam. Abban az időben én már inkább csak „szavalgattam”, osztálytársunk, Bagó Pista volt a kollégiumban a „menő” versmondó. (Radnóti: Nem tudhatom... című versét úgy begyakorolta, hogy nagy sikere volt vele mindenütt, mert sok helyre meghívták, hogy előadja. A Színművészeti Főiskolára is vitte ezt a verset felvételire, de a második selejtezőn – pechesen – kiesett. Segédszínész lehetett volna továbblépés a színészi pályán, de szülei – anyagi okokból – sajnos ezt nem tudták vállalni. Azért Kalocsán élete végéig megmaradt a legjobb szavalónak, s az én verseimet is gyakran mondta.)

(Racsmány Mihály, máig közeli barátom, aki Foktőről járt be, és szintén szerelmes volt Baksa Jutkába, szintén kiemelkedő versmondója volt a gimnáziumnak. Nemcsak érces hangja, hanem kiváló stílusérzéke is predesztinálta volna a színi vagy irodalmi pályára, de ő, gondolván talán, hogy a humán tárgyakat a hülye is meg tudja tanulni, meglepetésre kitérő érettségije után a szegedi egyetemen matematika–fizika szakra jelentkezett. Ott viszont hamar úrrá lett rajta hajlama: az akkor nagyon híres szegedi egyetemi színjátszócsoport meghatározó egyénisége lett.)

Békési Imre persze ugyanúgy ismerte írásaimat, mint Cziráky Imre bácsi – ekkor már egyre eltökéltebben írtam. És történt egy váratlan esemény is ezzel kapcsolatban. A város előljárósága ugyanis meghívta előadásra – ma úgy mondanánk, rendhagyó irodalomóra – az akkor még végzős egyetemista, de már futó (és futtatott) fiatal költőt, Baranyi Ferencet. Őt már rendszeresen közölték és dicsérték az irodalmi lapok, s ismertem nevét. Az est (vagyis délután) a Városháza központi termében volt, ahol mi, gimnazisták mint „kirendelt” hallgatók voltunk, s egymás hegyén-hátán tolongtunk. Feri jó előadást tartott, mégpedig nem a saját verseiből, hanem a 20. század átfogó magyar irodalmából. Ezt nagyon kedvemre tette. Hozott egy csomó könyvet, s azokból idézgetett. Aztán végezetül – mindenki nagy meglepetésére – azt mondta, hogy Kiss Benedek, ha itt van, várja meg őt a közönség széteszlása után. Ennyire talán még sohasem döbbsentem meg, hatalmasat dobbant a szívem. Így ismertem meg az első élő költőt. Feri komoly férfinak látszott már akkor is, s elmondta, hogy tanárain ajánlották figyelmébe. Verseimről kérdezgetett, s anyagot kért tőlem az Egyetemi Lapok (ELTE) számára, mert a versrovatot ő gondozta. Nagy meglepetésnek vettem ezt, hát még, hogy nemsokára Pesten így dedikálta nekem első kötetét (Villámok balladája): „Kedves kalocsai komámnak, Kiss Bencének...” – De Cziráky Imre bácsi megelőzte őt az első közlést illetően, mert a könyvtár művészeti köre Kalocsai Szikrák címen hamarosan egy helyi összeállítást jelentetett meg – vékony, szürke kis füzetke volt –, amiben én is szerepeltem három verssel. (Ezeket persze rég eldobtam, de amit bánok: a kiadvány sincs már meg, emlékeztetőül.)

Aztán volt az utolsó évünknek „nőügyben” is egy fontos, emlékezetes csúcspontja. Ugyanis összevont középiskolás bált rendeztek az akkori Művelődési Ház nagytermében. Ezen én mindenképpen ott akartam lenni, hogy „szalonkörülmények között” még egyszer beszélhessek Baksa Jutkával. Igen ám, de be voltam „riglizve” a kollégiumban, s bárhogy törekedtem, az igazgató úr nem oldotta föl büntetésemet, vagyis nem mehettem el. Ekkor a nagy akarás vakmerővé tett. Miután a tagság elvonult mulatni, én is felöltöztem, s a földszinti WC-ablakon kilógtam. Nem volt egyszerű, mert elég magasan volt, s a ruhámra is vigyáznom kellett. Az ablakot úgy hajtottam be, hogy majd vissza is mehessek rajta. S megjelentem a bálteremben, ahol először is fölmértem a helyzetet. Szvétek igazgató úr, több tanárral együtt, a dobogó előtt állt, a zenekar előtt, s Jutka is azon a fertályon táncolt. Oda nem mehettem, mert ha meglát a diri, azonnal kicsapnak. A terem másik felén kezdtem el hát táncolni, de a szemem állandóan rajtuk volt. Néhány cimborám rám kacsintott, jelezvén, hogy tudják a „dürgést” – bár én igyekeztem minél terepszínűbb maradni. Végre Jutka közelebb került, s fölkérhettem. Úgy fogadta, mintha semmi kapcsolat sem lett volna köztünk, de azt is érezte, hogy szó sem lehet új, bensőségebb viszonyról. Hála istennek, hamar lekérték, mert ekkor már végleg letörten, magamtól szédelegtem haza a kollégiumba.

S ott, ahogy ki, ugyanúgy be.

A tanulószobánk nevelőtanára Bai Jenő volt, csendes, alacsony kis ember, s talán, hogy emlékezetessé tegye magát számunkra, nyár elején elvitte a társaságunkat egy szelidi-tavi kirándulásra, vagy ahogy a helyiek mondták: a Sziliditóra. Ez Dunapatajhoz tartozott, mintegy három kilométerre tőle, s akkortájt

vált nevezetesebb fürdőhellyé, mert vizének összetételében sok ritka, gyógyító hatású elemet fedeztek fel. A kalocsaiak a Meszesnek nevezett Duna-parti strand mellett egyre többször látogatták. Komoly kiterjedésű vize volt, hosszantilag a fürdőrésztől számítva jó messzire elhúzódott. Szép nap volt, zsbongott a fürdőhely, nagyon jól éreztük magunkat. De mivel csónak is akadt, kollégiumi kis tanulócsoportunk összedugta a fejét, s elhatároztuk, hogy átcsónakázunk a túlsó partra, s meglátogatjuk Bak Pista szüleit, mert Pista pataji gyerek volt. És lón. Meg voltak lepve a szülők, de gyorsan előkerült mindenféle finomság, s hogy ne szárazon együk a kolbászt, a boroskancsó is előkerült. Sőt, nemcsak hogy előkerült, hanem egyre gyakrabban fordult vele az öreg Bak. Mi tagadás, jól beállított mindegyikünk, s mikor a visszafelé útra Pista bácsi befogta a lovakat, nagy ének szóval szálltunk föl a kocsira. Visszakocsiztunk a tóhoz, be mindnyájan a ladikba, s állva, nagy ének szóval érkezünk megint a túlsó partra. De bizony, józanul belegondolva, ez nem is volt olyan veszélytelen dolog. A csónak felső pereme ugyanis legfeljebb tíz centire volt a víz színétől, csoda, hogy el nem merültünk. Én pedig – ki gondolt akkor ezzel – nem tudtam úszni, s biztosan ott veszem volna. Bai tanár úr és a többi fiú rémülten várták, hogy átérjünk, mert akkor már mindenki minket keresett. Nagy szerencsénkre nemcsak, hogy nem történt baj, de a tanár úr maga is igyekezett eltussolni a dolgot, hiszen övé volt a felelősség.

Verseimet általában szilenciumok alatt írtam (ami persze, hogy tilos volt, mint az idegen könyvek olvasása). Általában papírlapokra írtam, de volt egy régi füzetem is, szinte elsőtől fogva, amibe részletenként, de folyamatosan egy hosszú „elbeszélő” költeményt írtam, vagyis addigi életemet, élményeimet próbáltam megörökíteni. Ezt pszichologizmus és szociográfiai töltés uralta leginkább, a legkisebb politikai vonatkozás nélkül. És bár úgy gondoltam, újságíró leszek, és abból tartom majd el „költészetemet” – Ady, Kosztolányi munkássága lebegett előttem –, az újságotól szinte rosszul voltam, pedig kötelező volt, és bár nem érdekelt a politizálás, szinte zsigerileg utasítottam el a „komenista” hatalmat, KISZ-estül, és minden megnyilvánulásától kezdve. – Verseimet társaim elől dugdostam, szinte szégyelltem. Nem is nagyon kutattak utána, kivéve egy cimborámat, Ugranyecz (Ugron) Gyulát. Nagyon különös fiú volt ő osztályunkban, visszahúzódó, zárkózott természetű. Nagyon nehezen nyílt meg, pedig tele volt étellel és életkedvvel. Az egész gimnáziumban – Békési Imre tanár úr mellett – talán ő beszélte legszebb artikulációval a magyar nyelvet, s kimondottan filozhajlamú és képességű volt. Annak nem mutatta jelét, hogy írna, de nagyon érzékeny olvasó volt. Ő volt az, aki harmadikos-negyedikes korunkban már komolyan kutakodott verselményeim után, s tanasztalkámban többször rájuk is akadt. Ilyenkor nagy hajsza kezdődött: futott vele előlem, én meg, ahogy csak bírtam, utána, míg csak vissza nem szereztem tőle. Ezek utólag kedves dolgok voltak, mint ahogy az is, hogy tudván szerelmi „katasztrófámról”, addig beszélt nekem egy keceli, akkor még általános iskolás kislányról, hogy levett a lábamról. Teljesen hozzám illik, mondta, akit nekem okvetlenül meg kellett ismernem. Mivel olyan komolyan vette a dolgot, hogy a kislány címét is megszerezte, végül is írtam neki ismeretlenül, s elküldtem a fényképemet is. (Akkoriban ebben nem volt semmi rendkívüli, mert szokásos volt, hogy ismeretlen diákok leve-

lezték, például én is leveleztem még egy NDK-s kislánnyal is.) És Katinka (mert Katinkának hívták) válaszolt, szintén elküldte a fényképét, írt magáról, hogy ő is nagy versbarát és nagy szavaló stb. Pár levélváltás után átkerekeztem Kecelre, megkerestem személyesen is – éppen egy meggyfáról mászott le udvarukban, mikor betoppantam. Mindketten nagyon megilletődöttek voltunk, de láthatóan nagyon örültünk is egymásnak. Igazi megnyerő, bájos, üde kis fruska volt. Attól kezdve gyakran jártam Kecelre, Gyula barátomékhöz, akinek szülei is szintén nagyon szeretni való emberek voltak, ők is szívesen láttak, s éveken át később úgy mentem hozzájuk, mintha hazamennék. Ez annál is inkább így volt, mert Akasztón is már csak barátaim voltak, és sokáig nehezen barátkoztam meg pesti kilétemmel. Gyulának nem volt testvére, s ekkor már azt is el merete mondani, hogy az ötvenhatos forradalom után édesapja sokáig bujkálni volt kénytelen, két évig csak édesanyja tudta, hol van, s naponta ellátta titokban a szükséges holmikkal. Szlávós végű vezetékneve is szörnyen zavarta, mert nagy magyar volt, s mihelyt csak lehetett, Ugranyeczról Ugronra magyarosított. Ezért volt hát barátom olyan „visszahúzódó” az iskolában.

De ami „hosszúversemet” illeti, negyedik vége felé végre lekerekítettem, s mivel tudomásomra jutott (nem is tudom, honnan?), hogy a Bács-Kiskun Megyei Tanács Művelődési Osztálya (bizonyára a Kiskunság nevű irodalmi periodikával együtt) irodalmi pályázatot hirdetett, elhatároztam, hogy letisztázom és elküldöm. Vagy húsz oldalnyi kézírás lett belőle – írógépről akkor még szó sem lehetett. El is küldtem, s bizony ez is nevezetes dolog lett számomra; ugyanis levélben értesítettek, hogy megnyertem a pályázatot, s hogy mikor várnak Kecskeméten a díjátadásra. Cziráky Imre bácsi és Békési Imre szinte jobban örült neki, mint jómagam. Hihetetlennek tűnt az egész. A megadott időpontban elutaztam Kecskemétre, megkerestem a már nem is tudom, kit és mit (aki az illetékes volt), s arra emlékszem, hogy nagyon kelletlenül fogadtak – ez nagyon lehűtötte az én boldogságomat is –, és szinte „zsebből” fizették ki a 3000 forintos díjat, ami akkoriban vagy kéthavi átlagkereset volt. Igaz, utána két „illető” elkísért egy kisvendéglőbe, ahol megebédeltettek, és feloldották bennem a rossz érzéseket, jól elbeszélgettünk. (Mintha a Bács megyei kultúrmindezes, Orosz László lett volna az egyikük, a másikuk pedig a Kiskunság periodika helyett később induló Forrás első főszerkesztője, Varga Mihály. Mindez nem biztos, mert az „életrajzi verselményt” a folyóirat nem közölte le.) A kéziratom sajnos nincs meg, mert pár év múlva röstelkedve eldobtam, még a címét sem(!) tudom, csak az első sort: „Barátaim, hogy telik az idő!” S azt próbáltam versbe szedni benne, hogy bennem „hogyan telt” addig az idő. Akkor persze büszke voltam rá, s nemsokára egyetemi felvételim alkalmával megkerestem vele a Szépirodalmi Kiadóban Juhász Ferencet is, nagy nekibátorodással. Egyedül találtam a szobájában, s szinte magányosnak találtam. Nagyon figyelmesen olvasta, gyakran bólogatott, de még gyakrabban kiemelt egyes részt, hogy közhelyes vagy pongyola. Utána kedvesen kérdezgetett magamról, s nagyon biztatott, hogy vigyem majd el hozzá későbbi írásaimat is. (Erre azonban a Költők egymás közt című antológiáig nem került sor – ebben ő mutatott be –, mivel kezdeti nagy „önbizalmam” a következő évek tanulmányai során nagyon megcsappant.)

De előbb még sok minden történt, s egyre közelebb került az érettségi vizsga. Sőt, még előtte a ballagás. Általában mindenki új öltönyt kapott erre az alkalomra, amit édesapám nekem is megígért. Igaz, viszonyunk úgy hullámozott, mint a Balaton viharban, mégis bíztam benne. Szükség is volt rá, mert a régi öltönyöm, amiben tanulmányaimat is kezdtem, mi tagadás, meglehetősen viseltes volt már. De hiába vártam, az ígéret ígéret maradt. El voltam keseredve, s már bele is törődtem, amikor édesanyám – honnan, honnan nem – az utolsó pillanatban meglepett egy gyönyörű acélkék színű ballagási öltönnyel. Örömmel mentem én is a szabóhoz, mint a többiek, hogy rám igazítsa. De szellemi vonzata is volt ballagásomnak. Ugyanis előjáróink és Juliska néni engem kértek föl, hogy társaim nevében is én búcsúzzam az alma matertől. Hosszasan és lelkiismeretesen készültem rá, mégpedig egy kétoldalas hexameteres verssel. Többen érdeklődéssel várták az eseményt, még régi akasztói iskolám igazgatója is eljött a feleségével együtt. Szép idő volt, s a gimnázium udvarán tarthattuk az ünnepélyt. Sikerült túlzott elérzékenyülés nélkül végigmondani a szövegemet (pedig egész a sírásig hajlamos vagyok rá, s most is nagyon tartottam tőle). Így hát jó emlékem maradt róla.

Végül is elérkezett az érettségi vizsga előtti bő kéthetes szorgalmi idő, amikor ki-ki napokon át folyamatosan tanult, s próbált felkészülni legjobb képességei szerint a nagy megmérettetésre. Igazából osztályunk peches volt, hogy csak két hét állt rendelkezésünkre, míg a párhuzamos osztálynak egy hónap jutott. Mindenesetre olyan szorgalommal és lelkiismeretes odaadással sem azelőtt, sem azután nem tanultam, mint ezalatt a két hét alatt. El is hittem, amit tanáraink mondtak: hogy ez az időszak az életünkben, amikor a legtöbbször tudunk a világról – bár egy kis furcsálkodással fogadtam. Az írásbeli vizsgák természetesen korábban voltak, s megtudhattam, hogy mindegyik jelesre sikeredett. (Még a matematika is, amit a mellettem ülő Racsmány Mihály barátom puskájának köszönhetek, aki az egyik megoldási képletet átcsúsztatta.) De ami azt illeti, a szorgalmi idő alatt igazán közel került hozzám a matematika is, mert akkor láttam át, hogyan épülnek egymásra a dolgok. Ez valójában a többi tárgyat illetően is így volt. – Az pedig nem igaz, hogy az érettségien nem lehet puskázni, csak pimaszság és merészség kell hozzá. (Én például adni és fogadni is nagyszerűen tudtam a puskát. A szóbelin /!/ például történelemből /!/ kisúgtam egy kalocsai osztálytársamat, ami miatt a szülei nagyon hálásak voltak, s az egész következő nyáron akkor mehettem hozzájuk éjszakázni, amikor csak akartam. Márpedig többször is akartam.)

De előbb el kell mondani, hogy érettségi elnöknek a kunszentmiklósi gimnázium igazgatóját kaptuk, aki ránézésre is kellemes, biztató benyomást keltett, ráadásul humán szakos volt. Még a kollégiumban szemügyre vehettem, mert ott éjszakázott, s reggeli után szinte együtt mentünk a „tethelyre” – ő vagy száz méterrel előttem. Aztán minden tárgyból jelesre mentem, vagyis kítűnő lettem – igaz, szerencsém is volt a tételekkel. S hogy nem csak külsőleg volt bizalomgerjesztő az elnök úr (Majoros Józsefnek hívták), bebizonyosodott, amikor a vizsgáinkat lezáró értékelését tartotta. Azzal fejezte be ugyanis, hogy két dolgot tartsunk mindig szem előtt a „nagy életben”: emberség és magyar-

ság. És ilyen sorrendben... Ilyen tiszta szavakat a bennünket túlságosan is óvó tanárainktól nemigen hallottunk a bolsevik diktatúra és a Kádár-terror idején, pár évvel 1956 után.

Aztán úgy adódott, hogy hazafelé menvén – hiszen akkor már pesti lakos voltam – Kunszentmiklósig együtt utaztam elnökünkkel, Majoros József igazgató úrral. Szinte egymásba botlottunk, s természetesen egymás mellé ültünk. Olyan jól elbeszélgettünk, hogy úgy éreztem, az fölért még egy emelt szintű érettségivel. Otthon aztán nagy volt az öröm, édesanyánk nagyon boldog volt. Nemcsak az én bizonyítványom miatt, hanem hogy öcsém is jól beilleszkedett az új iskolájába, s megállta ő is a helyét a pest(szent)lőrinci gimnáziumban. Ezek után természetesen megnövekedett önbizalommal mentem az egyetemi felvételire, az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarára. Magyar–filozófia szakra jelentkeztem, mivel az újságírói szak éppen akkor megszűnt. Irodalomból azt kérdezték, milyen nagyobb könyvélményem volt mostanában. Természetesen előhozakodtam Juhász Ferencsel és gyűjteményes kötetével, *A tenyészet országával*. Égre-földre dicsértem, s úgy gondoltam, brillíroztam. Aztán filozófiából kérdezgettek – hála Szvétek Sándor úr előadásainak, itt is tudtam válaszolgatni. Végül azt mondták, elemezzem nyelvtanilag azt a mondatot, hogy „öt meg négy az tíz”. Nekiültem – alany, állítmány –, nem is olyan egyszerű. Az elemzés után azt kérdezték, jó, nagyon jó, de nem találok-e benne valami furcsaságot. Nekiálltam még egyszer, megint ugyanarra az eredményre jutottam. Ekkor azt mondták: Nem lenne helyesebb így a mondat? „Öt meg négy az kilenc”. Szörnyen elszégyelltem magam: a grammatika mellett nem jöttem rá a mondat igazságtartalmára. Kiszédelegtem a teremből, de a folyosón utolért a bizottság egyik tagja, s közölte, most nem, de a következő évre tudnának fölvenni előfelvettnek, és nem filozófiára, hanem az éppen most induló népművelés szakra – annak tananyaga jobban illik az újságírói munkához. Természetesen, ha egy kis csalódással is, elfogadtam. Egy év kihagyással így kezdhettem az egyetemet 1962-ben, magyar–népművelés szakon. (Érdekes megjegyezni viszont, hogy amikor öt év múlva végeztünk, valamilyen ügyben sorban álltunk a tanulmányi osztályon, s eközben én egy oldalsó asztalkán megláttam a rólunk szóló feljegyzéseket, egymás tetején voltak, s legfőképpen megláttam az én nevemet. Ezt már megnézem, ha így adta a sors, gondoltam, elvettem, s belelapoztam. Nagy megdöbbenésemre az állt benne, hogy irodalmi felvételemet négyesre, míg a filozófiát jelesre értékelték. Hát, ez igazi „slusszpoén”! Ezzel együtt nem jártam volna jól a filozófiával, mert a kötelező világnézeti tárgyaktól is kiveret a hideg veríték.) De álmomban sem gondoltam volna, hogy a már akkor is rég Kossuth-díjas, nagy költőt ilyen különbözőképpen értékeljük.